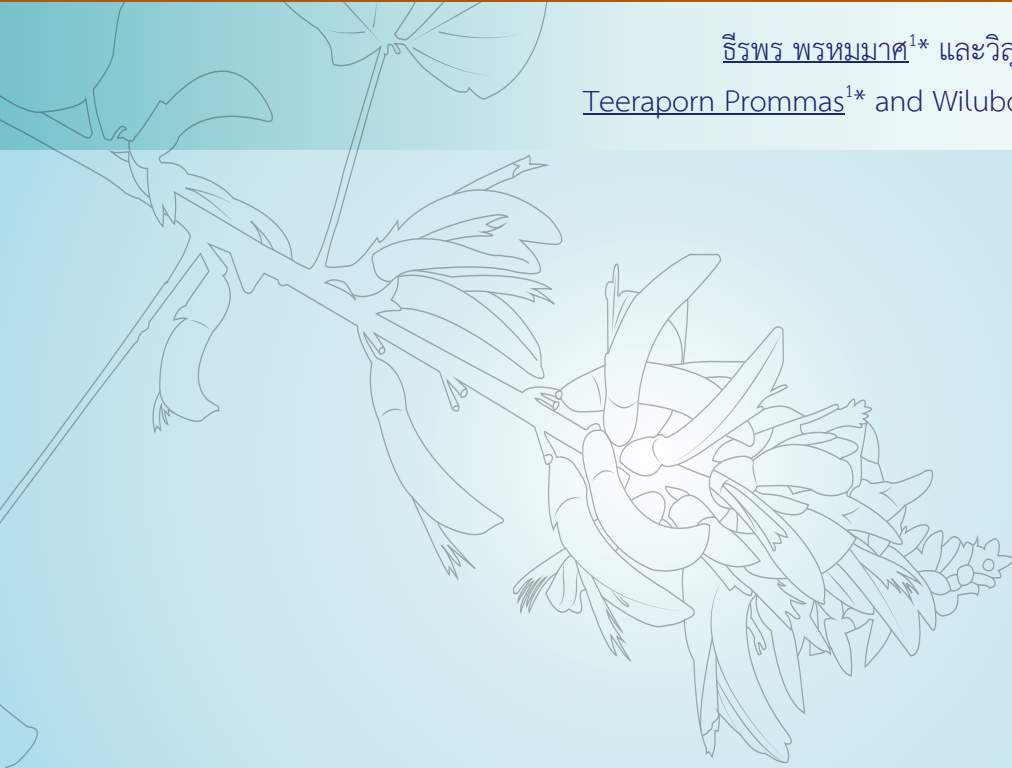

ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มแม่น้ำน่านก่อน พ.ศ. 2398:
เมือง ลินค้ำ และสังคมพหุวัฒนธรรม
Historical Significance of the Nan River Basin before A.D. 1855:
City Products and Multicultural Society

ธีรพร พรหมมาศ^{1*} และวิลูบล กองกลิ่น¹

Teeraporn Prommas^{1*} and Wilubon Kongklin¹

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ นครสวรรค์ 60000

¹ Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Sawan Rajabhat University, Nakhon Sawan, 60000, Thailand

*Corresponding author: E-mail address: prommas.t@hotmail.com

(Received: January 7, 2024; Revised: April 12, 2024; Accepted: May 10, 2024)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการชิ้นนี้มุ่งศึกษาความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มแม่น้ำน่านก่อน พ.ศ. 2398 โดยมุ่งเน้นการอธิบายลุ่มแม่น้ำน่านในประเด็นจุดกำเนิดเมือง จุดรวบรวมและผลิตสินค้า และที่มาของความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่าสภาพภูมิศาสตร์ของกลุ่มแม่น้ำน่านมีความสำคัญในฐานะศูนย์รวมสินค้าสำคัญที่ก่อให้เกิด การค้า เมือง ตามเส้นทางลำน้ำน่าน อันประกอบด้วยเมืองปัว เมืองท่าปลา เมืองทุ่งยั้ง เมืองฝาง เมืองพิชัย เมืองพิษณุโลก เมืองชาติตระการ เมืองนครไทย เมืองพิจิตร และนครสวรรค์ ความหลากหลายทั้งหมดนี้มาสู่ความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมของกลุ่มแม่น้ำน่าน อีกทั้งการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ของกลุ่มแม่น้ำน่านจะช่วยฉายภาพชัดถึงความพยายามในการกำหนดนโยบายจากส่วนกลางเพื่อมีอำนาจและเข้าแทรกแซงอิทธิพลในกลุ่มแม่น้ำน่าน

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ ลุ่มแม่น้ำน่าน เมือง สินค้า สังคมพหุวัฒนธรรม

Abstract

This academic article aimed to study the historical significance of the Nan River Basin before A.D.1855, focusing on the explanation of the Nan River in terms of the city's origin, products-gathering points and production facilities center, and the origin of multicultural society. The result indicated that the geography of the Nan River was important as a product-gathering center leading to trading and giving raise to the cities along the Nan River. The cities were Mueang Pua, Mueang Tha Pla, Mueang Thung Yang, Mueang Fang, Mueang Phichai, Mueang Phitsanulok, Mueang Chat Trakran, Mueang Nakhon Thai, Mueang Phichit, and Mueang Nakhon Sawan. These diversities led to the multicultural society of the Nan River. Moreover, understanding the historical significance of the Nan River helped visualize the effort of policy formulation from the governments in order to have the authority to intervene in the affairs of the Nan River.

Keywords: History, the Nan River Basin, Cities, Products, Multicultural Society

บทนำ

ความสำคัญทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มแม่น้ำน่านนับได้ว่ามีพัฒนาการมาก่อนอาณาจักรสุโขทัย ที่ประวัติศาสตร์ไทยกระแสหลักยกให้เป็นราชธานีแห่งแรกของไทย ทั้งนี้ มีหลักฐานจำนวนมากยืนยันว่า บริเวณลุ่มแม่น้ำน่านมีหลักฐานเก่าแก่ติดต่อกันมากกว่าลุ่มแม่น้ำยม และมีพัฒนาการเป็นบ้านเมืองมาก่อน เช่น เมืองสรลง เมืองสองแคว [1] และนอกจากนี้ลุ่มแม่น้ำน่านยังมีลำน้ำสำคัญ เช่น ลำน้ำป่าด ลำน้ำตรอน ลำน้ำแควน้อย ลำน้ำวังทอง และลำน้ำคลองตายม ที่ส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ตลอดลำน้ำและยังใช้เป็นเส้นทางสำคัญในการคมนาคมและติดต่อค้าขาย อีกด้วย

กล่าวได้ว่า ช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา การกำหนดเขตแดนที่แน่นอน ยังไม่ใช่สิ่งจำเป็นมากนัก หากเทียบกับปัจจัยด้านการค้า ดังนั้น การดำรงอยู่ของชุมชนต่างๆ จึงมีการเคลื่อนย้ายอย่างอิสระ นำมาสู่ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ลุ่มแม่น้ำน่านถือเป็นอีกเส้นทางสำคัญที่เชื่อมต่อการค้ากับชุมชนภายนอก อย่างเช่น อาณาจักรล้านช้าง ในฐานะแหล่งผลิตและส่งออกสินค้าสำคัญอย่าง พืชผลทางการเกษตร และของป่า นอกจากนี้ยังพบการค้ากับญวนนาน พม่า รวมถึงการค้ากับกรุงเทพฯผ่านอุดรดิตถ์ การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนนำมาสู่ความสัมพันธ์บางประการ ซึ่งก่อให้เกิดการเดินทางของผู้คนในลุ่มแม่น้ำน่าน และมาพร้อมกับการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมที่ยังคงเห็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์บางประการตกทอดมาสู่ยุคปัจจุบัน

นอกจากจะมีเส้นทางการค้าโบราณมากมายบนเส้นทางลุ่มแม่น้ำน่านแล้ว ยังพบว่าลุ่มแม่น้ำน่านยังเป็น ที่รวมของสินค้าสำคัญหลายอย่างด้วยกัน นอกจากของป่า ไม้สัก และปศุสัตว์แล้ว ยังพบว่า เกลือ เป็นสินค้าสำคัญที่ทำให้เกิดเส้นทางการค้าโบราณและรวมถึงยังเป็นเหตุของการเสียเมืองในลุ่มแม่น้ำน่านมาแล้ว

การเป็นจุดรวมของสินค้าสร้างมูลค่าให้เมืองในลุ่มแม่น้ำน่าน อีกทั้งยังเป็นดินแดนที่อยู่บนเส้นทาง การค้าโบราณที่สำคัญ อาทิ 1) การค้ากับญวนนาน 2) การค้ากับพม่า 3) การค้ากับกรุงเทพฯผ่านอุดรดิตถ์ 4) การค้า กับหลวงพระบาง จากการศึกษา จึงพบกลุ่มคนหลากหลาย เช่น ขมุ เจี้ยว และพม่า ที่เดินทางเข้ามาในลุ่มแม่น้ำน่าน และเข้ามาทำงานแทนชนพื้นเมืองในธุรกิจ ป่าไม้ และกลุ่มชาติพันธุ์สำคัญที่มีบทบาททางการค้าอีกกลุ่มใน ลุ่มแม่น้ำน่าน ที่มีการสะสมทุนเรื่อยมา คือ กลุ่มชาวจีน เป็นต้น

ดังนั้น การศึกษาความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของลุ่มแม่น้ำน่านก่อน พ.ศ. 2398 จึงนับว่ามีความ น่าสนใจด้วยกันหลายประการ ทั้งการปรากฏตัวในฐานะ “เมือง” ที่มีมาก่อนอาณาจักรที่รัฐไทยยกให้เป็นศูนย์กลาง และในฐานะผู้ผลิตสินค้าที่เป็นที่ต้องการของรัฐต่างๆ รวมถึงความสำคัญในการอยู่บนเส้นทางการค้าโบราณ จนนำไปสู่ความหลากหลายทางชาติพันธุ์

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของลุ่มแม่น้ำน่านก่อน พ.ศ.2398 ในประเด็นจุดกำเนิด ของเมืองโบราณและชุมชนทางประวัติศาสตร์ในลุ่มแม่น้ำน่าน รวมถึงความสำคัญของลุ่มแม่น้ำน่าน ในฐานะจุดรวบรวมและผลิตสินค้า และรวมถึงการเกิดสังคมพหุวัฒนธรรมในลุ่มแม่น้ำน่าน

ระเบียบวิธีการศึกษา

บทความชิ้นนี้ใช้ระเบียบวิธีทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยศึกษาจากข้อมูลขั้นต้น และชั้นรองเป็นหลัก เช่นงานวิจัย ตำรา หนังสือที่เกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ของลุ่มแม่น้ำน่าน และนำข้อมูลมาดำเนินการ วิเคราะห์และประเมินค่าหลักฐานภายนอก, การวิเคราะห์และ

ประเมินค่าหลักฐานภายใน, การตีความหลักฐาน, สังเคราะห์ข้อมูล และการพรรณนาวิเคราะห์ตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ เพื่อศึกษาความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มแม่น้ำน่าน ก่อน พ.ศ. 2398

ผลการศึกษา

การศึกษาศึกษาความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มแม่น้ำน่านก่อน พ.ศ.2398: เมือง สิ้นค้า และ สังคมพหุวัฒนธรรม มีรายละเอียด ดังนี้

1. นาม สถาน กลุ่มแม่น้ำน่าน

ในการศึกษาประวัติศาสตร์กลุ่มแม่น้ำน่าน ก่อน พ.ศ. 2398 จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเริ่มอธิบายถึงสภาพภูมิศาสตร์ของกลุ่มแม่น้ำน่าน เพื่อฉายภาพเส้นทางตลอดกลุ่มแม่น้ำเพื่อประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจในหัวข้อต่อไป

กลุ่มแม่น้ำน่านมีภูมิศาสตร์อยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่างของประเทศ โดยมีต้นกำเนิดจากที่สูงและภูเขาทางตอนเหนือของประเทศไทย บริเวณภูเขาผีปันน้ำ ทิวเขาหลวงพระบาง และทิวเขาเพชรบูรณ์แล้วไหลลงมาทางใต้ ผ่านจังหวัดต่าง ๆ โดยเริ่มจาก จังหวัดน่าน อุตรดิตถ์ และเข้าเขตจังหวัดพิษณุโลกทางตอนเหนือของอำเภอพรหมพิราม เหนือบ้านโคกเทียม จนกระทั่งสุดเขตจังหวัดพิษณุโลกที่ทางใต้ของอำเภอบางกระทุ่มบริเวณบ้านสนามคลี จากนั้นจึงไหลผ่านจังหวัดพิจิตร ในเขตอำเภอเมืองพิจิตร และมีแม่น้ำวังทอง ไหลมารวมทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำน่าน ไหลผ่านตัวจังหวัดพิจิตร ผ่านอำเภอตะพานหิน และอำเภอบางมูลนาก ก่อนเข้าสู่อำเภอลำลูกกา จังหวัดนครสวรรค์ แม่น้ำน่านมีความยาวประมาณ 740 กิโลเมตร มีเขื่อนเอนกประสงค์กั้นถึง 2 แห่ง คือ เขื่อนสิริกิติ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ และเขื่อนนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก [2]

จากการศึกษาของ ศรีศักร วัลลิโภดม เรื่อง กลุ่มน้ำน่าน ประวัติศาสตร์โบราณคดีของพิษณุโลก “เมืองอกแตก” ได้อธิบายสภาพสังคมในกลุ่มแม่น้ำน่านโดยใช้หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในแหล่งนั้นๆ เพื่อตามร่องรอยเส้นทางของกลุ่มแม่น้ำน่าน พบหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันถึงชุมชนโบราณต่างๆ เมื่อครั้งเคยรุ่งเรืองในอดีต ตลอดจนการแทนที่ของเมืองใหม่ที่มาแทนชุมชนเดิมตามความสำคัญของเส้นทาง การค้าที่เปลี่ยนแปลง การทำความเข้าใจกลุ่มแม่น้ำน่านในช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ จึงสามารถเริ่มต้นด้วยการศึกษาผ่านพัฒนาการของชุมชนโบราณต่างๆ ในกลุ่มแม่น้ำน่านเพื่อความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับกลุ่มวัฒนธรรมสำคัญได้อย่างน่าสนใจ

เมืองโบราณกับชุมชนทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มแม่น้ำน่าน

ในส่วนของการเกิดชุมชนโบราณต่างๆ ในกลุ่มแม่น้ำน่านพบว่า มีชุมชนน้อยใหญ่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ชุมชนเหล่านั้นบ้างสูญหายไปตามกาลเวลา บ้างพัฒนาเป็นเมืองสำคัญในยุคปัจจุบัน การศึกษาในครั้งนี้จึงมุ่งเน้นไปที่ชุมชนขนาดใหญ่อันมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในกลุ่มแม่น้ำน่านเป็นสำคัญ อันประกอบด้วย เมืองบัว เมืองท่าปลา เมืองทุ่งยั้ง เมืองฝาง เมืองพิชัย เมืองพิษณุโลก เมืองชาติตระการ เมืองนครไทย เมืองพิจิตร และนครสวรรค์ ทั้งนี้ยึดตามเส้นทางของกลุ่มแม่น้ำน่าน เพื่อให้ภาพความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มแม่น้ำน่านในฐานะที่ก่อเกิดชุมชน และเมืองอันเป็นจุดเริ่มของชุมชนทางสิ้นค้าและสังคมพหุวัฒนธรรมในเวลาต่อมา

ตามที่กล่าวไปก่อนหน้านี้ถึงความสำคัญทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มแม่น้ำน่านว่า มีพัฒนาการมาก่อนอาณาจักรสุโขทัยที่ประวัติศาสตร์ไทยกระแสหลักยกให้เป็นราชธานีแห่งแรกของไทย เนื่องจากมีหลักฐานแวดล้อมมากมายยืนยันว่าบริเวณกลุ่มแม่น้ำน่านมีหลักฐานเก่าแก่ดึกดำบรรพ์กว่ากลุ่มแม่น้ำยม และมีพัฒนาการ

เป็นบ้านเมืองมาก่อน จากคำอธิบายนี้ ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ใช้หลักฐานทางโบราณคดียืนยันถึงความสำคัญของกลุ่มแม่น้ำ่านผ่านจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 (วัดศรีชุม) ระบุว่า มีเมือง “สรลงง” กับเมือง “สองแคว” อยู่ก่อนต่อมาพ่อขุนศรีนาวนำถมจึงขยายไปสถาปนาเมืองศรีสัชชนาลัยกับเมืองสุโขทัยบริเวณลุ่มแม่น้ำยม [3]

ลุ่มแม่น้ำ่านเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่ทำให้เกิดบ้านเมืองและรัฐขึ้นในสมัยโบราณ เช่นเดียวกับลุ่มแม่น้ำปิง ยม และวัง เพราะเป็นลุ่มแม่น้ำใหญ่ และไหลผ่านบริเวณหุบเขาที่กว้างขวาง พอที่จะเกิดเป็นชุมชนบ้านเมืองได้ ในบริเวณลุ่มแม่น้ำ่านตอนบนพบร่องรอยชุมชนโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบในลักษณะเมืองหลายแห่ง นับแต่เขตอำเภอทุ่งช้างซึ่งเป็นบริเวณต้นน้ำ มายังอำเภอเชียงกลาง และอำเภอบัว โดยเฉพาะอำเภอบัวนั้นพบแหล่งชุมชนโบราณที่มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบ อยู่ตามเนินใกล้กับลำน้ำเกิน 5 แห่ง [3] สอดคล้องกับตำนานการเกิดเมืองบัว ที่นับกันว่ามีมาก่อนเมือง่าน

การสร้างบ้านแปงเมืองในลุ่มน้ำ่านตอนบนมีระบุถึงในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชั้นสำคัญของเมืองเหนือ โดยเริ่มต้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ต่อกับต้นพุทธศตวรรษที่ 19 หลักฐานจาก “พื้นเมือง่าน” กล่าวถึง ปรากฏาปฐมกษัตริย์ราชวงศ์กาวหรือภูคาครองเมืองย่าง ซึ่งเป็นเมืองขนาดเล็กอยู่ในที่ราบลุ่มน้ำย่างแม่น้ำสาขาของแม่น้ำ่านในเขตอำเภอท่าวังผา ปรากฏามีราชบุตรสององค์คือ ขุนนุ่น ขุนพอง เมื่อเติบโตปรารถนาจะครองเมือง พญาคาจิงไทองค์พี่ไปสร้างเมืองหลวงพระบางและปกครองชาวลาว ส่วนองค์น้องไปสร้างเมืองบัวปกครองชาวกาว [4] การขยายลงสู่ที่ราบลุ่มน้ำ่านทางใต้เริ่มในสมัยพญาครานเมืองระหว่างที่ครองเมืองบัว ได้เคลื่อนย้ายลงมาสร้างเวียงภูแช่แห้ง ในปี พ.ศ. 1902

การย้ายลงมาทางใต้มีสาเหตุจากที่ราบทางใต้มีน้ำอุดมสมบูรณ์มากกว่า มีแม่น้ำสาขาต่างๆ ไหลลงสู่แม่น้ำ่านในปริมาณที่มากกว่าตอนบน ทำให้พญาครานเมืองใช้วิธีสร้างศูนย์รวมจิตใจของชาวเมืองโดยดึงดูดผู้คนให้ยอมรับความสำคัญของเมืองแห่งใหม่ โดยอาศัยความเชื่อเรื่องพระธาตุ พระองค์จึงนำพระธาตุมาจากสุโขทัย และนิมนต์พระธัมมपालเถรมาด้วย พระธัมมपालเถรได้เลือกสถาปนาพระธาตุที่บึงภูเพียงแช่แห้ง หลังการสถาปนาพระธาตุแล้วพญาครานเมือง ก็อ้างความถูกต้องการบูชาพระธาตุให้สะดวก จึงย้ายศูนย์กลางจากเมืองบัวลงมาอยู่เวียงภูเพียงแช่แห้ง [4] แล้วจึงย้ายเวียงมาสร้างเวียงใหม่อยู่ริมน้ำ่านด้านตะวันตกตามลำดับในตำนานและพงศาวดารระบุว่าเวียงที่วัดพระธาตุแช่แห้งนี้ เคยเป็นเมืองมาก่อนที่จะสร้างเมือง่านขึ้นใหม่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ [1]

ความสำคัญของเมือง่านเป็นที่หมายตาของรัฐใหญ่อย่างสุโขทัยและอยุธยา แต่เมือง่านก็ยังครองความเป็นอิสระก่อนจะสลายตัวลงรวมเข้ากับอาณาจักรล้านนาในพ.ศ. 1992 พื้นเมือง่านกล่าวว่าพระเจ้าติโลกราชยกทัพจากเมืองพระยาไปทางเมืองปง เมืองควรเข้าล้อมเมือง่านและตั้งอ้อมกลินาตยิงเข้าทางประตูอุทยาน ให้ร้องเข้ากุมเวียง “...แต่นั้นมาชื่อว่าพระญาปมีแลย์อ้อมว่าเจ้าเมืองว่า อั้นมาแล...” [4] ด้วยเหตุผลตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ประกอบกับภูมิศาสตร์ที่ตั้งนี้เอง จึงสามารถอธิบายได้ชัดเจนว่าเมือง่านที่อยู่ตอนบนของบริเวณลุ่มแม่น้ำ่านจึงมีความใกล้ชิดทางวัฒนธรรมกับล้านนา มากกว่าบริเวณชุมชนในลุ่มแม่น้ำ่านด้วยกัน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของเมืองที่ตั้งอยู่ตอนบนของลุ่มน้ำ่าน

ในส่วนของลุ่มแม่น้ำ่านตอนล่าง พบชุมชนโบราณที่น่าสนใจหลายชุมชนด้วยกัน ตามเส้นทางหลักของสายน้ำ่านตลอดจนแม่น้ำสาขาที่แยกตัวออกจากแม่น้ำ่าน บางชุมชนมีความสำคัญในฐานะเส้นทางการค้าโบราณที่เป็นแหล่งติดต่อกับชุมชนภายนอกอีกด้วย เช่น อำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์ เคยเป็นแหล่งที่มีชุมชนโบราณ เป็นหมู่บ้านที่มีวัดเก่าเป็นศูนย์กลาง [3] ชุมชนบริเวณนี้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนสิริกิติ์

เพราะเป็นเหตุให้ส่วนหนึ่งของชุมชนโบราณบริเวณทางเหนือของอำเภอท่าปลา จมหายไปเป็นส่วนหนึ่งของเขื่อนกันน้ำ

ในส่วนของ เมืองทุ่งยั้ง จากหลักฐานทางโบราณคดีสันนิษฐานว่า เป็นเมืองรุ่นเดียวกับศรีสัชชาลัย และสุโขทัย[5] เพราะมีซากกำแพงโบราณ 3 ชั้นแบบตรีบูร ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของสมัยสุโขทัย ทั้งนี้หลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างเมืองทุ่งยั้ง ได้แก่ วัดพระธาตุทุ่งยั้ง และกุฏิฤๅษี รวมทั้งมีการพบเศษภาชนะเคลือบสังคโลกและภาชนะแบบเผาแกร่งจาก เตาแม่น้ำน่านกระจายอยู่ทั่วไป [3] ครั้นเมื่อถึงสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทองก็เรียกชื่อเมืองทุ่งยั้งเป็นคู่กับเมืองบางยม [6] นอกจากนี้ เรื่องราวของเมืองทุ่งยั้งมีการกล่าวถึงในลักษณะตำนานปรัมปรา เช่นในพงศาวดารเหนือ มีการกล่าวว่า “พญาตนหนึ่ง คือ บารธรรมราชผู้ครองเมืองสรคโลก เป็นผู้สร้างเมืองทุ่งยั้ง เพื่อให้โอรสองค์หนึ่งไปปกครองให้ชื่อว่า กัมโพชนคร มีเมืองมาขึ้นด้วยหลายเมือง” [5]

สำหรับ เมืองฝาง ตั้งอยู่เขตอำเภอท่าเสา อุดรดิตถ์ เป็นชุมชนโบราณที่มีคูน้ำคันดิน และพบเศษภาชนะดินเผาเคลือบแบบสุโขทัยและมีวัดสำคัญภายในเขตเมืองคือ วัดพระฝาง [1] ในพงศาวดารเหนือมีการกล่าวว่า พระสฤประธาตุดุพระฝางเป็นที่บรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้าไว้แต่ครั้งพระเจ้าอโศกมหาราช [6] ชื่อเมืองฝางปรากฏอยู่ใน ศิลจารึกหลักที่ 2 ที่มีการกล่าวถึง พระมหาเถรศรีศรัทธา ว่า ก่อนที่จะจารึกไปศรีลังกา ได้แวะนมัสการพระธาตุวัดพระฝาง แล้วจึงเดินทางต่อไปแพร่ ลำพูน ลงอ่าวที่เกาะตะมะไปลังกา จากข้อความในจารึกแสดงให้เห็นว่า พระธาตุพระฝางเป็นสถานที่สำคัญทางศาสนา และเมืองฝางน่าจะจะเป็นชุมชนใหญ่แห่งหนึ่ง เพราะมีผู้คนผ่านไปมามาก [5] ความน่าสนใจของเมืองฝางคือเป็นเมืองด่านที่ควบคุมเส้นทางคมนาคมต่อไปยังเมืองน่านและบรรดาเมืองลุ่มน้ำโขง [1] นั่นหมายถึงเมืองที่กุมอิทธิพลทางเศรษฐกิจที่สำคัญอีกเมืองหนึ่ง

อีกเมืองเก่าแก่ตามหลักฐานโบราณและในสมัยสุโขทัยยังเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญ นั่นคือ เมืองพิชัย สันนิษฐานว่ามีการก่อตั้งพร้อมกับสุโขทัย มีลักษณะเมืองรูปสี่เหลี่ยม มีคูน้ำล้อมรอบเพียงชั้นเดียว ภายในเขตเมืองซากพระเจดีย์และวิหารหลายแห่ง [1] รวมถึงพบเศษเครื่องภาชนะดินเผาเคลือบแบบสุโขทัยและของจีนสมัยราชวงศ์หมิง [1] ในพงศาวดารเหนือกล่าวว่า “เจ้าไวยักษ์ฯสร้างเมืองพิชัย” [6] ต่อมาในสมัยอยุธยา เมืองพิชัยจะมีฐานะเป็น “หัวเมืองชั้นตรี” และเป็นหัวเมืองหน้าด่านทางเหนือของกรุงศรีอยุธยา [5]

เมืองพิษณุโลก เป็นอีกเมืองสำคัญที่พบชุมชนโบราณหลายแห่ง อาทิ เมืองชาติตระการ เมืองนครไทย ทั้งนี้เนื่องจากในยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีผู้คนตั้งถิ่นฐานในแถบลุ่มแม่น้ำแควน้อย ลุ่มน้ำวังทอง ลุ่มแม่น้ำน่าน และแถบภูเขาสูงในอำเภอนครไทย และชาติตระการ ทั้งนี้ในสมัยทวารวดีมีการสันนิษฐานว่า มีการตั้งชุมชนขนาดใหญ่แล้ว ในบริเวณเมืองนครไทยและสมอแครง โดยพบหลักฐานสำคัญ คือ พระพุทธรูปศิลาสมัยทวารวดีที่วัดตระพังนาค เขาสมอแครง และพระพุทธรูปปางสมาธิศิลปะทวารวดีที่วัดหน้าพระธาตุ อำเภอนครไทย [5] สำหรับเมืองชาติตระการนับเป็นเมืองโบราณที่ตั้งอยู่ใกล้กับ ลำน้ำที่ไหลมาบรรจบกับลำน้ำแควน้อย พบเศษภาชนะดินเผาเคลือบแบบสังคโลกสุโขทัย โดยเฉพาะภาชนะประเภทไหหินนั้นพบมาก [1] ที่มีคนเข้ามาตั้งถิ่นฐานก่อนมีการตั้งสุโขทัย และมีพัฒนาการเป็นชุมชนเมือง เป็นที่รวมของผู้คนที่มาจากอีสาน, อาณาจักรสันตนาคนหุตอีกด้วย และในส่วนของเมืองนครไทย จัดเป็นเมืองโบราณในบริเวณลุ่มน้ำแควน้อยอีกเมืองสำคัญ มีการพบร่องรอยวัดเก่าและชุมชนโบราณ แหล่งน้ำและคันดิน รวมทั้งพบพระพุทธรูปเป็นศิลปะทวารวดี [1] ยังพบเศษภาชนะดินเผาแบบธรรมดา และพบไหโบราณที่เป็นภาชนะแบบเผาแกร่งของฟากลาว ผังบรรจุกระดูกคนตายอยู่ทั่วไป [1]

กล่าวได้ว่าเมือง พิษณุโลก ในสมัยอยุธยา นับแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมา มีการอพยพของผู้คนจากสุโขทัยและอยุธยา เข้ามาอาศัยในพิษณุโลก จนทำให้พิษณุโลกมีสถานะเป็นทั้งเมืองพระมหากษัตริย์ราชธานี เมืองประเทศราช เมืองเอก [5] ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ยากที่จะไม่กล่าวถึง

เมืองพิจิตร เป็นเมืองโบราณที่มีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สร้างโอบไปตามลำน้ำน่านเก่ามีการพบซากโบสถ์ วิหารและเศษภาชนะดินเผาแบบเคลือบ [1] ในพงศาวดารเหนือ มีการกล่าวถึงการสร้างเมืองพิจิตร ไว้ว่า “เมื่อพระยาโคตมเทวราช หนี พระยาแกรกไปหาที่ตั้งเมืองใหม่ที่บ้านโกญทัตญญคาม ซึ่งเป็นชุมชนโบราณ มีผู้อยู่อาศัยมาแล้ว 2-3 ชั่วคน ต่อมา เจ้ากาญจนกุมารพระราชบุตรของพระยาโคตมเทวราชครองเมือง ต่อจากพระบิดาได้นำมา เจ้าโคตรบอง จากเจ้าโคตรตะบอง จากนั้น เจ้าโคตรตะบองจึงไปสร้างเมืองพิจิตร” [5] ทั้งนี้ มีการสันนิษฐานว่า “บ้านโกญทัตญญคาม” คือ เมืองที่เรียกว่า “นครไชยบุรี” [5] ขณะที่เชื่อว่า “โอบบุรี” คือ เมืองพิจิตรเก่า ปัจจุบันยังมีร่องรอยกำแพงเมืองและ คูเมืองในเมืองพิจิตรเก่า

นครสวรรค์ นับเป็นเมืองกึ่งกลางระหว่างภาคเหนือและภาคกลาง มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ในฐานะเมืองประชุมพล และจุดรวมสินค้า อีกทั้งการเป็นจุดรวมของแม่น้ำสายสำคัญนำไปสู่พัฒนาการต่างๆ ที่น่าสนใจ สำหรับชุมชนโบราณในนครสวรรค์มีการสำรวจพบ 20 แห่ง มีลักษณะเป็นคุ้งน้ำคั่นดินล้อมรอบหรือมีสระน้ำขนาดใหญ่หลายแห่งที่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาได้แก่ เมืองโบราณที่เขากบ เมืองโบราณที่บ้านศาลเจ้า และเมืองโบราณโคกไม้เดน [7] ไปถึงมีการสร้างรอยพระพุทธรูปให้เป็นศาสนาสถานสำคัญของเมือง [1] ทั้งนี้ชื่อเมืองแต่เดิมที่พบจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีการกล่าวถึง คือ เมืองพระบางและปากพระบาง พบในตำนานมูลศาสนาและจารึกสุโขทัยหลักที่ 3 โดยในตำนานมูลศาสนามีการกล่าวถึง เรื่องพระนางจามเทวี เสด็จไปครองเมืองลพูนหรือหริภุญไชย และมีการตั้งเมืองพระบาง ความว่า “...พระนางนำทัพเสนามาครั้งนั้น ตั้งเมืองโดยลำดับขึ้นมา เป็นต้นว่า เมืองพระบาง เมืองคันธิกะ เมืองบุรีรัฐ เมืองบูรบาง...” [8] ขณะที่ จารึกสุโขทัย หลักที่ 3 มีการจารึกว่า “คนทีพระบาง กโรมในดินพิงนี้...” และบรรทัดที่ 57 บันทึกว่า “...อันประดิษฐานไว้เหนือจอมเขาที่ปากพระบาง...” [7] ข้อความจากศิลาจารึกและร่องรอยโบราณสถาน เช่นพระสถูปเจดีย์และ รอยพระพุทธรูปที่เขากบ แสดงให้ทราบว่า เมืองพระบางเป็นเมืองโบราณที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ตามที่พบร่องรอยที่ปรากฏจากหลักฐานต่างๆ อันปรากฏมาแต่สมัยสุโขทัย เป็นต้นมา

การพัฒนาบ้านเมืองในบริเวณลุ่มแม่น้ำน่าน พิจารณาได้จากหลักฐานทางโบราณคดีตามที่กล่าวมา ตลอดเส้นทางของลุ่มแม่น้ำน่าน พบว่ามีเมืองและชุมชนโบราณต่างๆ เกิดขึ้นมากมายที่ซึ่งล้นแล้วแต่มี บทบาทสำคัญในฐานะแหล่งผลิต รวบรวมสินค้าและผู้คน ทำหน้าที่ในฐานะเมืองหน้าด่าน เมืองประชุมพล เมืองท่า และนอกจากนี้ลุ่มแม่น้ำน่านยังมีลำน้ำสำคัญน้อยใหญ่ที่เชื่อมกับอาณาจักรใกล้เคียงจนเกิดเป็นเส้นทาง การค้าโบราณอันเป็นที่มาของการศึกษาในหัวข้อต่อไป

2. ลุ่มแม่น้ำน่านจุดรวมสินค้าและผู้คน

นับแต่พุทธศตวรรษที่ 19-20 เป็นต้นมา การค้าขายกับต่างประเทศโดยเฉพาะกับทางเมืองจีนรุ่งเรืองมาก เป็นเหตุให้เกิดบ้านเมืองและรัฐใหม่ๆ ขึ้นทั้งในเขตใกล้ทะเลกับดินแดนภายใน ไม่ว่าจะอยุธยา สุโขทัย หรือล้านนา ก็ล้นแล้วแต่พัฒนาใน ยุคนี้ทั้งสิ้น เมื่อรัฐเหล่านี้มีการค้ากับภายนอก ก็จำเป็นต้องหาสินค้ามาขาย เพราะฉะนั้น บ้านเมืองที่อยู่ใกล้ทะเล จำต้องมีความสัมพันธ์กับบ้านเมืองที่อยู่ภายใน เป็นเหตุให้บ้านเมืองภายในเจริญมั่งคั่ง แต่ในขณะที่เดียวกันบ้านเมืองภายในเหล่านั้นก็ต้องทำหน้าที่ติดต่อกับแหล่งที่มาของสินค้าป่ากับบรรดากลุ่ม ชาวบ้าน ชาวป่า นับเป็นการขยายเครือข่ายทางเศรษฐกิจและการคมนาคม [3] อย่างเป็นระบบ

การเติบโตของอยุธยาจนได้รับสมญาว่า เมืองท่านานาชาติ นั้น หากพิจารณาโดยถ่วงแท้ ปัจจัยสำคัญที่ควรจะกล่าวถึงคือความสามารถในการรวบรวมและสรรหาสินค้าอันที่เป็นการต้องการของเมืองต่างๆ จนนำมาสู่นโยบายสำคัญในการแทรกแซงและรักษาอำนาจจตุรภาคภายในเพื่อใช้ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจให้คงอยู่ ลุ่มแม่น้ำน่านจึงจัดเป็นอีกชุมทางสำคัญที่มีความหลากหลายของสินค้าอันนำมาซึ่งมูลค่ามหาศาล

สินค้าสำคัญของลุ่มแม่น้ำน่าน

ก่อนมีการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง ในพ.ศ. 2398 นั้น เศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นแบบยังชีพ ไม่มีการแบ่งงานกันทำหรือทำการเฉพาะอย่าง [9] แต่ละครอบครัวต้องผลิตของที่จำเป็นขึ้นมาใช้เอง ขณะที่การค้าขายภายในยังมีลักษณะแลกเปลี่ยนสิ่งของ โดยที่เงินตรายังไม่มีการใช้อย่างแพร่หลายสำหรับ ดินแดนลุ่มแม่น้ำน่านเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรต่างๆ มากมาย มีความหลากหลายในตัวสินค้า สร้างรายได้ให้ชุมชนนำไปสู่การแลกเปลี่ยนจนทำให้ชุมชนน้อยใหญ่พัฒนาตัวจากการสร้างความสำคัญทางเศรษฐกิจ สินค้าที่หลากหลายโดยขอยกตัวอย่างสินค้าสำคัญที่มีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจประกอบด้วย เกลือ ป่าไม้ และเหล็กน้ำพี้ อธิบายรายละเอียด ดังนี้

สินค้าสำคัญของลุ่มแม่น้ำน่านอันเป็นเหตุของการเสียเมืองตามที่เคยกล่าวถึงก่อนหน้านี้ คือ เกลือ บ่อเกลือในลุ่มแม่น้ำน่านที่สำคัญพบได้ที่ จังหวัดน่าน และจังหวัดพิษณุโลก จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 10 เรื่อง “พงศาวดารเมืองน่าน” มีข้อความกล่าวถึงแหล่งผลิตเกลือที่เป็นสาเหตุให้พระเจ้า ติโลกราชยกทัพมายึดเมืองน่าน เมื่อ พ.ศ. 1993 โดยอ้างว่าต้องการบ่อเกลือจากบ่อมางไปเป็นส่วยสำคัญให้กับทางเชียงใหม่ เกลือจากบ่อมางนี้น่าจะหมายถึง ตำบลบ่อเกลือเหนือและตำบลบ่อเกลือใต้ เขตอำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่านในปัจจุบัน [10] บ่อเกลือ จังหวัดน่าน นับเป็นแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์มาแต่โบราณ นับเวลาได้หลายร้อยปี เกลือที่ได้จากที่นี่ได้ส่งไปเลี้ยงผู้คนถึงสุโขทัย ลาว ล้านนา ไปจนถึงเชียงตุง และในบริเวณสิบสองปันนาของจีน อีกด้วย

นอกจากทางลุ่มแม่น้ำน่านตอนบนจะมีเกลือเป็นสินค้าสำคัญแล้ว ยังมีการพบแหล่งเกลือในบริเวณลุ่มแม่น้ำแควน้อย เขตอำเภอวัดโบสถ์ เป็นหลักฐานแสดงว่าเขตเมืองพิษณุโลกมีแหล่งอุตสาหกรรมการผลิตเกลือ [3] ซึ่งอาจส่งไปยังชุมชนใกล้เคียง แสดงความสัมพันธ์ของล้านช้างกับชุมชนในพิษณุโลก ทางเส้นทางอำเภอนครไทย อำเภอด่านซ้าย เนื่องจากเกลือเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตและเป็นของหายากเป็นทรัพยากรที่ไม่มีในทุกชุมชน ก่อนที่เกลือสมุทรจะเดินทางเข้ามายังรัฐตอนใน เกลือสินเธาว์จึงเป็นสินค้าแลกเปลี่ยน ชื่อขายสำคัญในชุมชน

อีกกิจการการค้าที่สำคัญของลุ่มแม่น้ำน่าน และยังเป็นหนึ่งในเอกลักษณ์ของเมืองน่าน คือ ป่าไม้ กิจการป่าไม้ในลุ่มแม่น้ำน่านมีการทำมาตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องจากในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีหลักฐานแสดงว่า หัวเมืองเหนือส่งไม้มาเป็นส่วยให้รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ซึ่งมีหลักฐานจากบัญชีของกรมพระคลัง เรื่องเจ้าเมืองต่างๆ ส่งขอนไม้มายังพระคลัง [11] ดังนี้ “... กำแพงเพชร 144 ท่อน, พิษณุ 50 ท่อน, เชียงเงิน 42 ท่อน, สวรรคโลก 24 ท่อน, น้ำปาด (แขวงพิชัย) 195 ท่อน, พิฉิตร 2 ท่อน, บางโพ 80 ท่อน, พิษณุโลก 24 ท่อน, สุโขทัย 140 ท่อน...” [12] ต่อมา เมื่อป่าไม้ในพม่าของอังกฤษเริ่มลดลง เป็นเหตุให้บริษัทใหญ่ของอังกฤษที่ค้าไม้ในพม่าหันมาสนใจป่าไม้ในภาคเหนือของไทย โดยมีบริษัทบริติช บอร์เนียว จำกัด เข้ามาบริษัทแรกประมาณ พ.ศ.2407 ตามมาด้วยบริษัทบอมเบย์เบอร์มา จำกัด พ.ศ. 2432 และบริษัทอื่นๆ [13] โดยเริ่มจากจากกิจการป่าไม้ในเมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน ลำปาง แพร่ และน่าน [14]

การค้าป่าไม้ทางหัวเมืองเหนือ รวมถึงในกลุ่มแม่น้ำน่านนอกจากจะเป็นบรรณานุกรมการให้รัฐส่วนกลางแล้ว ยังนับว่าเป็นสินค้าสำคัญที่ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจภายในและยังรวมถึงเป็นที่มาของกลุ่มคนมากมายที่มีการอพยพโยกย้ายเพื่อมาประกอบธุรกิจป่าไม้อีกด้วย

แม้ว่าจะไม่พบหลักฐานการส่งออก เหล็กน้ำพี้ ในฐานะสินค้าของกลุ่มแม่น้ำน่าน เนื่องจากมีปริมาณน้อย แต่หากใช้มาตรวจวัดจากคุณภาพและความต้องการเหล็กน้ำพี้ตามที่พักหลักฐานแล้ว เห็นควรอย่างยิ่งที่ต้องกล่าวถึง ในกลุ่มสินค้าสำคัญของลุ่มแม่น้ำน่าน แหล่งเหล็กน้ำพี้ ตั้งอยู่ในอำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ ทั้งนี้ เหล็กน้ำพี้เป็นเหล็กกล้านิยมนำไปทำอาวุธและเครื่องใช้ [5] โดยเหล็กน้ำพี้ถูกนำไปตีเป็นพระแสงของ้าวของ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, ดาบปลั่งอาภรรพ์ของสมเด็จพระนารายณ์ และ ดาบนั้นท้าวธูของพระยาพิชัยดาบหัก การปรากฏตัวในฐานะศาสตราวุธสำคัญของบุคคลทางประวัติศาสตร์ที่เป็นที่กล่าวถึงในแต่ละยุค เป็นหลักฐาน ประจักษ์ชัดถึงความสำคัญของเหล็กน้ำพี้ ในฐานะหนึ่งในสินค้าที่เป็นที่ต้องการของ ลุ่มแม่น้ำน่านได้เป็นอย่างดี

นอกจาก เกลือ ป่าไม้ และเหล็กน้ำพี้ ที่ได้อธิบายไว้ข้างต้นแล้ว ในลุ่มแม่น้ำน่านยังพบว่าเป็นที่ รวบรวมสินค้าที่หลากหลาย “ตลาดที่อุตรดิตถ์หนาแน่นมั่งคั่งมาก...เมืองอุตรดิตถ์เป็นเมืองที่มีสินค้า บริบูรณ์มากเพราะเป็นสินค้าจากเมืองลาวมาร่วมกัน คือเมืองหลวงพระบาง เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองลำปาง เมืองลำพูน บางทีก็มาจากเมืองเชียงใหม่บ้าง ของก็มี หนังสือตัว เขาสัตว์ กระวาน ครั้ง เป็นต้น ส่วนสัตว์ พาหนะนั้นมีโคต่างลงมาขายมาก พ่อค้าที่นี้เป็นเงินโดยมากรับเอาไปขายที่กรุงเทพฯ ต่อไป” [15] ตามที่กล่าวมานี้ เห็นได้ชัดว่า ลุ่มแม่น้ำน่านมีสินค้าที่หลากหลายตรงกับความต้องการของผู้คนมากมาย ทั้ง เกลือ ป่าไม้ เหล็กน้ำพี้ ของป่า าศูสัตว์ และสินค้าอื่นๆ อีกมาก ด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นที่มาของ ตลาด สำคัญของกลุ่มแม่น้ำน่าน ที่ดึงดูดผู้คนจากทั่วสารทิศให้เดินทางมาค้าขายแลกเปลี่ยนยังลุ่มแม่น้ำน่านอันจะส่งผลต่อพัฒนาการทาง เศรษฐกิจเป็นสำคัญ

ตลาดในกลุ่มแม่น้ำน่าน

ลุ่มแม่น้ำน่านในฐานะ “แหล่งผลิต” และ “รวบรวม” สินค้าอันเป็นที่ต้องการของทั้งภูมิภาคภายใน และภูมิภาคภายนอก นำมาสู่จุดรวมพลเพื่อแลกเปลี่ยนสินค้า “ตลาด” ของลุ่มแม่น้ำน่านนับเป็นอีกสถานที่สำคัญ ในการรวมกลุ่มคนหลากหลายวัฒนธรรมที่สร้างสรรค์ประวัติศาสตร์ในช่วงเวลานั้นได้อย่างน่าสนใจ

ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มแม่น้ำน่านในทางประวัติศาสตร์ คือ การเป็นศูนย์กลาง การค้าขายแลกเปลี่ยนกับภูมิภาคใกล้เคียงโดยเจมส์ ซี อินแกรม (James C. Ingram) ได้กล่าวถึงลุ่มแม่น้ำน่านใน การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 2393 – 2493 (Economic Change in Thailand 1850 – 1950) ว่าการค้าของเมืองในกลุ่มแม่น้ำน่าน ก่อนพ.ศ.2398 ได้มีมาอย่างกว้างขวางในฐานะจุดรับส่งสินค้าที่มีการ เชื่อมต่อกับตลาดการค้าระดับภูมิภาคทั้งยูเนียน และหลวง พระบาง และยังเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่าง ภาคเหนือและภาคกลาง รวมไปถึงการทำหน้าที่สำคัญในการผลิตสินค้าส่งไปยังส่วนกลางผ่านการล่องแม่น้ำน่าน

ด้วยเหตุที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ส่งผลให้ในลุ่มแม่น้ำน่านเกิดเมืองและตลาดสำคัญเพื่อกระจายสินค้า ทั้งนี้ ในกรณีเมืองน่าน จะมีความสำคัญในฐานะเป็นจุดเชื่อมต่อการค้า เมืองน่านจึงนับเป็นเมืองสำคัญในการ เชื่อมต่อการค้า 4 ช่องทาง ได้แก่ 1) การค้ากับยูเนียน 2) การค้ากับพม่า 3) การค้ากับกรุงเทพฯผ่านอุตรดิตถ์ 4) การค้ากับหลวงพระบาง [15] และจากรายงานของนักสำรวจชาวฝรั่งเศส เอเจียน แอมอนิเย (Etienne Francois Aymonier) ยังพูดถึงสินค้าสำคัญระหว่างน่านกับหลวงพระบางว่า นอกจากสินค้าพื้นเมืองน่าน จำพวกของป่า เกลือ ยังมีปศุสัตว์ซึ่งสันนิษฐานว่านำเข้ามาจากหลวงพระบาง เนื่องจากหลวง พระบางเป็นแหล่งผลิต และส่งออกปศุสัตว์ไม่เฉพาะล้านนา แต่ยังใช้เส้นทางแม่น้ำโขงส่งออกไปยังตลาดกัมพูชาด้วย

ในกลุ่มแม่น้ำน่านตอนล่าง มีลักษณะจัดเก็บภาษีที่นายอากรจัดเก็บมาจากผู้ที่นำของมาขายในตลาด [16] ตลาดในกลุ่มน้ำน่านที่ถูกเก็บภาษีมี 4 เมือง คือ เมืองพิชญโลก พิชัย สวรรคโลก และสุโขทัย รวมทั้งพิจิตร โดยมีหลักฐานในการเก็บอากรตลาด ใน พ.ศ. 2384 ว่า “นายนาถได้ทำการจัดเก็บภาษีอากรตลาด 5 เมือง ในอัตราการประมูล 33 ชั่ง 5 ตำลึง” [16] ทั้งนี้ สภาพการค้าขายในตลาดจะประกอบด้วย ร้านขายฟูก ร้านขายผ้า ร้านขายหมู ร้านขายเสื่อ ร้านขายยา เรือขายหมากขายพลูเรือขายสุรา เรือขายถ่าน เป็นต้น [16]

ในฐานะจุดเชื่อมต่อทางการค้า จนนำมาสู่พัฒนาการเกิดเมืองของกลุ่มแม่น้ำน่านนั้น ด้วยเหตุนี้เอง ในอาณาบริเวณนี้ จึงมีการอพยพเข้ามาของกลุ่มคนมากมาย บ้างมาค้าขาย บ้างมารับจ้าง บ้างมาตั้งรกราก จนเป็นที่มาของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของกลุ่มแม่น้ำน่าน อันเป็นจุดเริ่มของสังคมพหุวัฒนธรรม ในเวลาต่อมา

3. กลุ่มคนในกลุ่มแม่น้ำน่าน

การเปิดการค้ากับดินแดนรอบทิศทำให้มีพ่อค้าจากต่างแดนเดินทางข้ามพรมแดนเข้ามาค้าขาย เช่นพ่อค้าจีนฮ่อจากยูนนาน พ่อค้าไทยใหญ่หรือเงี้ยวจากรัฐฉาน พ่อค้าพม่า และพ่อค้าลาวจากหลวงพระบาง และเวียงจันทน์ โดยมีพ่อค้าจีนฮ่อและไทยใหญ่มีบทบาทในการค้าข้ามพรมแดนมากที่สุด [17] นอกจากนี้ยังพบว่า ในธุรกิจป่าไม้ไม่ได้รับความนิยมนอกจากชาวพื้นเมือง เพราะถือว่าเป็นงานอันตราย มีไข้ป่า รวมทั้งต้องจากบ้านเป็นเวลานาน มีผลให้แรงงานต่างชาติ คือ ขมุ เงี้ยว และพม่าเข้ามาทำงานแทน

การอยู่บนเส้นทางการค้าที่สำคัญก็ทำให้มีการอพยพเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ โดยขอยกตัวอย่าง ดินแดนสำคัญที่น่าสนใจคือ บริเวณลำน้ำปาด ที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าโบราณระหว่างอุดรดิตถ์กับเมืองหลวงพระบาง ลำน้ำปาด อยู่ก่อนถึงเมืองอุดรดิตถ์ ไหลมาจากเทือกเขาทางตะวันออกเฉียงเหนือบริเวณปากท่า ลำน้ำปาด เป็นเส้นทางการติดต่อระหว่างกลุ่มแม่น้ำน่านบริเวณอุดรดิตถ์กับชุมชนในกลุ่มแม่น้ำโขง บริเวณเมืองหลวงพระบาง ตามที่ราบในหุบเขาลำน้ำปาดลงมาพบร่องรอยของชุมชนโบราณที่มีคูน้ำล้อมรอบ ตั้งอยู่ริมฝั่งลำน้ำในเขตบ้านสองคอน ตำบลสองคอน อำเภอปากท่า โบราณสถานและโบราณวัตถุตามที่ ศรีสักร วัลลิโภดม ได้บรรยายถึง คือการพบพระเจดีย์ที่วัดโพธิ์เตี้ย และเศษภาชนะดินเผาลักษณะรูปแบบของลาว ที่มีอายุประมาณ 200 ปีลงมาเป็นอย่างมาก ในปัจจุบันเป็นจุดรวมกลุ่มวัฒนธรรมที่สำคัญของชาวลาวหลวงพระบางที่เคยอพยพเข้ามา ทั้งอาหารการกิน การละเล่น การทอผ้า อีกทั้งประเพณีพิธีกรรม ซึ่งสะท้อนความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่ยังคงหลงเหลือจนปัจจุบัน

อีกทั้งกลุ่มทุนสำคัญของกลุ่มแม่น้ำน่านที่ต้องกล่าวถึงคือ ชาวจีน ในฐานะผู้บุกเบิกได้เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ทำหน้าที่ผลิตอาหาร เช่น เลี้ยงหมู ปลูกผัก ทำสวนกล้วย และไร่อ้อย บางคนที่มีฐานะดีก็ทำหน้าที่ประมูลภาษี รวมทั้งได้รับแต่งตั้งจากทางการให้ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลชาวจีนด้วยตนเอง บริเวณกลุ่มแม่น้ำน่านเป็นเขตที่อยู่อาศัยของชาวจีนมาเก่าแก่ อาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยเป็นหมู่บ้านริมน้ำจนกระทั่งบ้านค่อยๆ กลายเป็นเมือง ชาวจีนต้องเรือมารับซื้อข้าวจากชาวนา จากนั้นก็ขึ้นมาตั้งร้านค้าที่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำ ค่อยๆ สะสมทุนจนกลายเป็นตระกูลเก่าแก่ของเมือง [18]

เป็นที่แน่ชัดว่า ก่อนที่กลุ่มแม่น้ำน่านจะมีความเปลี่ยนแปลงหลังจากมีการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 ดินแดนนี้มีการก่อตัวเป็นชุมชนโบราณ พัฒนาเป็นเมืองสำคัญบนเส้นทางการค้าโบราณ เริ่มจาก น่าน อุดรดิตถ์ พิชญโลก พิจิตร และนครสวรรค์ ในส่วนของสินค้าที่มีการผลิตพบหลากหลายชนิดด้วยกัน อาทิ เกลือ ป่าไม้ ของป่า และปศุสัตว์ จนนำมาสู่การค้าขายในตลาด ทำให้กลุ่มแม่น้ำน่านกลายเป็นจุดรวมของ

พ่อค้าที่นำสินค้ามาค้าขายทั้ง พ่อค้าพื้นเมือง และพ่อค้าจีน รวมถึงแรงงานรับจ้างอย่าง ขมุ เจี้ยว พม่า และอีกมากมาย ความหลากหลายทั้งหมดนี้มาสู่ความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมของกลุ่มแม่น้ำน่าน

สรุปและอภิปรายผล

กลุ่มแม่น้ำน่าน เป็นลำน้ำสำคัญสายหนึ่งที่ทำให้เกิดบ้านเมืองและรัฐขึ้นในสมัยโบราณและยังมีความสำคัญมาแต่ครั้งโบราณในฐานะแหล่งทรัพยากรสำคัญที่เสมือนชุมทรัพย์ของรัฐส่วนกลาง การควบคุมลุ่มน้ำน่านได้เท่ากับการควบคุมแหล่งสินค้าสำคัญ อีกทั้งลุ่มน้ำน่านยังมีปัจจัยสำคัญในบริบททางประวัติศาสตร์ ในฐานะดินแดนที่เชื่อมต่อทั้งอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรล้านช้างดำรงตนเป็นทั้งรัฐกันชนและแหล่งสินค้าสำคัญ การควบคุมลุ่มน้ำน่านจึงประเด็นสำคัญที่รัฐส่วนกลางไม่อาจละเลยได้

ทั้งนี้ ก่อนที่ลุ่มแม่น้ำน่านจะมีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม หลังจากรวมการลงนามในสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 ดินแดนนี้มีการก่อตัวเป็นชุมชนโบราณมาแต่อดีต โดยมีการพบร่องรอยชุมชนโบราณในบริเวณน่าน อุตรดิตถ์ พิษณุโลก พิจิตร และนครสวรรค์ ซึ่งต่อมามีการพัฒนาเป็นเมืองสำคัญบนเส้นทางการค้าโบราณ เช่น เมืองบัว หุ่นยั้ง ผาง พิษัย ขาดิระการ นครไทย พิจิตร และพระบาง ในส่วนของสินค้าที่มีการผลิตพบหลากหลายชนิดด้วยกัน อาทิ เปลือก ป่าไม้ ของป่า และปศุสัตว์ จนนำมาสู่การค้าขายในตลาดที่สำคัญ 4 แห่ง ได้แก่ ตลาดพิษณุโลก ตลาดพิชัย ตลาดสวรรคโลก และตลาดพิจิตร จนทำให้ลุ่มแม่น้ำน่านกลายเป็นจุดรวมของพ่อค้าที่นำสินค้ามาค้าขาย ซึ่งประกอบด้วยพ่อค้าพื้นเมือง และพ่อค้าจีน รวมถึงแรงงานรับจ้างอย่าง ขมุ เจี้ยว พม่า ความหลากหลายทั้งหมดนี้มาสู่ความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมของกลุ่มแม่น้ำน่านอย่างปฏิเสธไม่ได้

References

- [1] Vallipodom, S. (2009). The Ancient city of Sukhothai Kingdom (2nd ed.). MuangBoran. (In Thai)
- [2] Kopol, S. (1991). Economic changes in lower northern region [Master's thesis, Thammasat University]. (In Thai)
- [3] Vallipodom, S. (2003). Nan River, historical archaeology of Phitsanulok "Mueng Oak Taek". Matichon. (In Thai)
- [4] Ongsakul, S. (2014). History of Lanna (10th ed.). Amarin Printing & Publishing. (In Thai)
- [5] Document and Archives Processing Committee. (1999). Culture, historical development, identity and wisdom, Uttaradit Province. Fine Arts Department. (In Thai)
- [6] Damrong Rajanubhab, Prince. (2014). Teaw Tam Tang Roatfai (6th ed.). Fine Arts Department. (In Thai)
- [7] Supajanya, T. (1985). The ancient community in Nakhon Sawan area. In Suporn Ocharoen (Editor), Nakhon Sawan: Central state, a seminar report on history and local culture, 29-34. Nakhon Sawan Rajabhat University. (In Thai)
- [8] Fine Arts Department. (1976). Tamnan Mulasasana. Prajan. (In Thai)
- [9] Susayan, A. (2009). Changes of the Phrai system and the effects on Thai society in the reign of King Chulalongkorn (3rd ed.). Sangsan Books. (In Thai)

- [10] The Thai Cultural Encyclopedia Foundation, Siam Commercial Bank. (1999). Thailand's cultural Encyclopedia: Northern Region, Book 7. The Thai Cultural Encyclopedia Foundation, Siam Commercial Bank. (In Thai)
- [11] Wattapanich, N. (1983). Thesaphiban system and its effects upon the economic structure of Monthon Phitsanulok, 1894-1933 [Bachelor's thesis, Silpakorn University]. (In Thai)
- [12] National Library of Thailand. (1834). The archives of King Rama III, no. 16: The account of governors in different departments, offering teak logs' tribute. (In Thai)
- [13] Kamwang, A. (2013). Indian rupee in the history of Lanna. Journal of Social Sciences Naresuan University, 9(1), 9-51. (In Thai)
- [14] Boonmee, W. (1977). Thailand and the United Kingdom relations in the reign of King Chulalongkorn, forestry and mining [Master's thesis, Srinakharinwirot University]. (In Thai)
- [15] Ruangsri, W. (2014). Caravan and distant trader, the origin of modern state in northern Thailand and Southeast Asia. Center for ASEAN studies, Chiang Mai University. (In Thai)
- [16] Punyawuttakul, W. (2013). The landscape of lower northern region, Mekong-Salween civilization. Rattanasuwan Printing. (In Thai)
- [17] Poonthachak, P. (1987). Economic changes in Monthon Pha-Yap after the construction of the northern railway, 1921-1941 [Bachelor's thesis, Silpakorn University]. (In Thai)
- [18] Stapanawatana, J. (2003). The village economy in lower northern region, its nature, development and adaptation. Sangsan Books. (In Thai)